Volume 3, Issue 1,2024

IMO-ISHORALARNING NUTQDAGI O‘RNI

Raxmonqulova Maftunaxon
FarDu 1-kurs doktaranti
Ganiyeva Dildora
FarDu ingliz tili kafedrasi dotsenti,filologiya fanlari doktori

Annatatsiya: Ushbu maqolada tilda imo-ishoralarning o‘rni va imo ishoralarning nutqdagi ahamiyati va uning vazifalari atroflicha yoritilgan. Madaniyatlar aro imo-ishoralar bir biridan qanday farq qilinishi haqida ham fikrlar berilgan.
Аннотация:В этой статье подробно рассмотрена роль жестов в языке, значение жестов в речи и их функции. Также даются мысли о том, как жесты различаются в разных культурах.
Kalit so‘zlar: imo-ishora, fenomena, nutq, paralingvistika,tovush, tilshunoslik
Ключевые слова: жест, явление, речь, паралингвистика, звук, лингвистика.

Til-bu ijtimoiy hodisa hisoblanib, uni jamiyatdan va jamoadan tashqarida tasavvur qilib bo'lmaydi.Kundalik tajribamizdan bilamizki, og'zaki til bilan bir qatorda biz imo-ishoralarning" tilini " ham ishlatamiz. Imo-ishora tilining mavjudligi haqida ilmiy nuqtai nazardan gapirish mumkinmi yoki yo'qligini tushunish uchun biz til fenomeniga murojaat qilamiz. Inson kim bilandir muloqot qilar ekan, beixtiyor tana harakatlarini ishlatadi va tilda bu imo ishora deb yuritiladi. Inson hayot va faoliyatining dastlabki pallalarida imo-ishoralar asosiy nutq turi sifatida alohida ahamiyat kasb etgan. Etnik stereotiplar asosida muayyan kechinmalarni, ma’lum axborotlarni shaxslararo munosabat jarayonida uzatish va qabul qilishda ifodalanuvchi tovushsiz, lekin ma’noli, mazmunli nutq turi imo-ishorali nutq deyiladi. Masalan, o‘zbek xalqida fikrni tasdiqlash old tomonga bosh siltash bilan ifodalansa, xuddi shu ma’noni bulg‘orlarda boshni sarak-sarak qilish orqali anglatiladi.

Til - nutq tuzilishi, fikr, his-tuyg‘u, istak kabilarni ifodalashda xizmat qiladigan fonetik, leksik va grammatik vositalar tizimi; kishilar orasida asosiy va eng muhim aloqa-aralashuv bo‘lib, fikrlashuv quroli bo‘lib xizmat qiladigan ijtimoiy bodisa hisoblanadi. Bundan ko‘rinadiki, til kishilik jamiyatidagi ikkilamchi yozuv va belgilar, signallar, imo-ishora, mimika kabi yordamchi aloqa vositalariga nisbatan eng muhim aloqa vositasi bo‘lib, jamiyat tomonidan yaratilgani hamda unga xizmat qilishi barchaga ma’lumdir. Shuning uchun ham uni o‘rganadigan tilshunoslik fani falsafa, psixologiya, tarix kabi ijtimoiy fanlar qatoriga kiradi. Shunday bo‘lsada, Aksariyat hollarda nutq paytida to‘g‘ridan-to‘g‘ri so‘zlardan tashqari tana harakatlari bilan imo-ishoralar yordamida kishilar salbiy hissiyotlardan tortib to ijobiy hissiyotlarga qadar turli xil hissiyotlardir.

Bizga ma'lumki, imo-ishoralar jamiyat taraqqiyotida til (nutq) dan ancha ilgari yuzaga kelgan. Hatto, shaxsning gapirishi, fikr ifodalashi uchun imo-ishoralar asosiy manba bo'lib xizmat qilgan. Qizig'i shundaki, til jamiyat taraqqiyotida, shaxsning kamol topishida har qanday o'rni yo'q ekanligini ko'rsatmaydi. Aksincha, ular fikr ifodalashda "oltin qonun" larga amal qiladi. To'g'rirog'i, imo-ishoralar shaxsning uzoq turmush tajribasining mahsulidir. Shuning uchun ham imo-ishoralarning tarjimoni bo'lmaydi. Bu haqda V. N. Teliya shunday deydi:

Biz ushbu maqolamizda imo-ishoralar tipidagi frazeologizmlarning shakllanishini va ularning ma'no mundarijasni tadqiq qilishga harakat qilamiz. Paralingvistika ham shakllanishi, tuzilishi va mohiyati jihatidan frazeologik birliklarga juda yaqin turadi. Yaqinligi shundaki, paralingvistika ham turg'unlik asosida ma'no kasb etuvchi nolisoniy hodisadir. Paralingvistik vositalarni shartli ravishda lisoniy hodisalarga ham kiritish to'g'ri bo'ladi. Chunki ular tovush tuzilishiga ega bo'lmasada, biroq ma'no semantikasiga ega bo'ladi va shu bilan birga til egalariga birday tushunarli bo'lishi bilan ahamiyatlidir. Shuningdek, imo-ishoralar har qanday fikrga obraz, tasviriy - ta'siriy ifoda baxsh etishi bilan ham frazeologizmlarga o'xshab ketadi. Umumiy tilshunoslikda paralingvistika hodisasiga frazeologiyalashgan aforizmlar sifatida qarab

kelinmoqda. Bu munosabat imlo-ishoralar tabiatiga mos keladi. Biroq ularning barchasini ham frazema ko'rinishida deb bo'lmaydi. Masalan, qoshini uchirmoq birikmasi ayni vaqtdda paralingvistik vosita hisoblanadi. Birikmaning birinchi qismi asl(o'z) ma'nosida, ikkinchi qismi-uchirmoq so'zi esa ko'chma ma'noda qo'llanilmoqda. Ushbu tuzilishga ega bo'lgan imo-ishoralarnigina frazemalashgan deb atash mumkin bo'ladi. Qiyoslang: yelkasini uchirmoq, ko'zini o'ynatmoq, boshini irg'itmoq, ensasini qotirmoq, qoshini qoqmoq kabi.

Ammo labini burmoq, ko'zini qismoq, yelkasini qimirlatmoq, peshonasini tirishtirmoq, boshini qimirlatmoq, boshini silkitmoq kabi imo-ishoralarni frazeologiyalashgan birikmalarga qo'shib bo'lmaydi. Chunki bu birikmalardagi har ikki so'z komponentlari ham o'z-asl ma'nosini saqlab qolmoqda. Shuni aytish kerakki, bu imo-ishoralar so'z birikmalariga juda yaqin turadi. So'z birikmalari esa erkin birikmalardir. Xo'sh, unda imo-ishoralarni so'z birikmalaridan qanday farqlash lozim. Birinchidan, imo-ishoralar noverbal vositalardir. So'z birikmalar esa noverbal harakatlar o'rnida fikr asosi leksemalarga suyanadi. Ikkinchidan, imo-ishoralar matn Aksariyat hollarda imo-ishora his-tuyg‘usiz namoyon bo‘lgan va shaxslararo munosabatning tub ma’nodagi ham quroli, ham vositasi funksiyasini bajarib kelgan.

Lekin uni his tuyg‘usiz deb nomlash ham nutqning ilmiy-amaliy qiymatini pasayishiga olib keladi, bu holat uning ijtimoiy funksiyasini o‘zida aks ettiradi.Yuz harakatlari, tana a’zolari, qad-qomat yordami bilan fikrlarni uzatishga, sujetli, qoidali, ma’noli, dramatik kechinmali noverbal nutq turiga pantomimika deyiladi. U o‘z mohiyati ko‘lami bilan mimikadan ustuvor xususiyatga ega bo‘lib, axborotlar, murakkab kechinmalar yuzasidan o‘zgalarga ma’lumot uzatish tarzida hukm suradi Pantomimika yumor hissini, qo‘rqinch tuyg‘usini, zahmat obrazini, dahshat kechinmasini o‘zida aks ettirib, ko‘pincha kommunikativ funksiyani bajaradi, hissiy aloqa o‘rnatish orqali taassurotlar mukammalligini ta’minlaydi

XX asrda falsafaning asosiy bo'limlaridan biriga aylangan til falsafasi bo'yicha ko'plab ishlarni, shuningdek, tilni o'rganadigan boshqa fanlarning yutuqlarini hisobga olgan holda, tilning yagona nazariyasini yaratish yoki uning integral qiyofasini yaratish mumkin emas. Tilga minglab ta'riflar berilgan bo'lib, ular uni butunlay boshqacha nuqtai nazardan ko'rib chiqadilar Biroq, bu yerda biz uchun tilning falsafiy masalalarini chuqurroq o'rganish emas, balki uning imo-ishora tilining ishlashini tushunish uchun ishlatiladigan eng muhim xususiyatlarini ko'rib chiqish muhimdir. Tilni tushunishning barcha yondashuvlari orasida biz uchun tilni belgi va belgini bog'laydigan belgilar tizimi sifatida tushunadiganlar, har qanday kommunikativ tizim singari, dunyoning eng tabiiy va ommaviy vakili sifatida eng muhim ko'rinadi. Tilga bo'lgan ushbu uchta yondashuv imo-ishora tilining mavjudligi haqida gapirishga imkon beradi. Biz ushbu yondashuvlarning har birini alohida amalga oshirishni ko'rib chiqishga harakat qilamiz.

Ushbu ko'rib chiqishdan oldin, barcha tillar, siz bilganingizdek, tabiiy va sun'iy tillarga bo'linishini ta'kidlash kerak. Xuddi shu bo'linish imo-ishora tilida saqlanadi. Tabiiy imo-ishora tili mavjud bo'lib, u inson bilan birga paydo bo'ladi va tabiiy ravishda rivojlanadi, unga inson tomonidan ongli ravishda ta'sir qilmasdan qo‘ymaydi. Va ko'plab sun'iy imo-ishora tillari mavjud, ya'ni odamlar tomonidan har qanday maqsadda yaratilgan. Ikkinchisi orasida kar va soqovlarning imo-ishora tillari, professional imo-ishora tillari va lahjalari (masalan, sport hakamlari, yuk mashinalari haydovchilarining imo-ishoralari, samolyotda xavfsiz yurish qoidalarini ko'rsatadigan styuardessalarning ikopik imo-ishoralari) mavjud.

Til-bu belgi va belgi o'rtasidagi bog'liqlik amalga oshiriladigan belgilar tizimi. Ushbu yondashuvning otasi Ferdinand de Sossyur tilni aynan og'zaki deb tushungan: "til tushunchalarni ifodalovchi belgilar tizimidir ... uni yozuv bilan, kar-soqovlar uchun alifbo bilan, ramziy marosimlar bilan, xushmuomalalik shakllari bilan, harbiy signallar bilan va boshqalar bilan

taqqoslash mumkin. Biz o'ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun de Sossyurning ba'zi asosiy qoidalarini imo-ishora tiliga qo'llashga imkon beramiz.

Shunday qilib, masalan, agar suhbatdosh sochlarini orqaga tashlasa yoki qo'llarini orqasiga o'girsa, unda bu imo-ishoralar ortida, albatta, hech qanday tushuncha yo'q. Bu erda kayfiyat, fikr, hissiy holat yoki bularning barchasi sintezi bo'lishi mumkin. Va bu imo-ishora nimani anglatishini tushunish (bu nimani anglatadi) oqilona fikrlash tufayli emas, balki mimesis tufayli, ya'ni suhbatdoshning hissiy, tana tajribasiga ko'nikish orqali sodir bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Дарвин Ч. О выражении эмоций у человека и животных. СПб: Питер, 2001. 384 с.
2. Деррида Ж. Театр жестокости и закрытие представления // Деррида Ж. Письмо и различие. СПб: Академический проект, 2000. 430 с.
3. Маньковская П.Б. Жест и жестуальность как художественно-эстетические феномены // Феномен артистизма в современном искусстве. М.: Индрик, 2008. С. 471-488.
4. Николаева Т.М. Жест и мимика в лекции. М.: Знание, 1972. 37 с.
5. Николаева Т.М. Невербальные средства человеческой коммуникации и их место в преподавании языка .

